

ZANAAT ATÖLYELERİNİN ÜRÜN TASARIMI MÜFREDATINA EKLEMLENMESİ: ID202 VE ŞİŞHANE

Aslı Kıyak İngin, Made in Şişhane; İstanbul Bilgi Üniversitesi
Can Altay, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Bu bildiri kapsamında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü 2. Sınıf ID 202 Tasarım Stüdyosu dersi kapsamında 2013 yılından beri devam etmekte olan bir eğitim yaklaşımı ve bu model üzerinden tasarım eğitiminin dönüşümü ve yeni yöntemlerin olasılıkları tartışılmaktadır. İstanbul kent içi küçük üretim bölgeleri, malzeme ve üretim tekniklerinin anlaşılması ve pratik edilmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bugüne kadar tasarım lisans eğitiminde sanayi ile olan ortak çalışmalar öncelikli olmuş ve bu tür kent içi küçük üretim bölgelerinin, zanaat atölyelerinin eğitime katkısı yeterince ve etkin bir şekilde değerlendirilmemiştir. Bu model ile kentteki zanaat atölyelerinin ve sahip oldukları yerel malzeme, üretim tekniklerinin daha aktif bir şekilde tasarım eğitimine eklenmesine çalışılarak stüdyo dersi kampüsten kente, zanaat atölyelerine taşınmıştır. Böylece ikinci sınıf tasarım öğrencileri hem çırak olarak zanaat atölyelerinde aktif üretime katılmakta, yaparken öğrenmekte hem de süreçleri içeriden deneyimleme şansı elde ederek geniş bir zaman diliminde gözlem yapabilmektedirler. Bu modelde ardışık tasarım ve üretim süreçleri yerine ikisinin birlikte olduğu, etkileşimli bir tasarım, üretim ve eğitim süreci gerçekleştirilmekte; malzeme, üretim teknikleri, zanaatkarın bilgisi ve atölye ortamı tasarıma doğrudan girdi oluşturmakta; yaparken düşünme ve tasarlama devreye sokulmaktadır. Stüdyo süresince öğrenciler Şişhane ve Galata bölgesindeki zanaat ağında yer alan metal, ahşap, abajur, avize, tel, pantograf, akrilik, saz atölyeleri gibi farklı malzeme ve üretim tekniklerinde uzmanlaşmış atölyelerle eşleştirildi. Öğrenciler ikili gruplar halinde seçtikleri atölyelerde ustaların yanında çırak olarak çalıştı ve üretim sürecinin bir parçası oldular. Böylelikle malzeme ve üretim tekniklerini sürecin içerisinden anlama, araştırma ve deneme şansına sahip oldular; bir yandan da işbirliği yaptıkları aktörleri tanıırken toplumsal ve kentsel kesitte yeni deneyimler ve farkındalık kazandılar. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nün tasarım eğitiminde izlediği çoğulcu bakış açısıyla uygulamaya giren ve sahada çalışmalar yapmakta olan Made in Şişhane projesi ile işbirliğinde önerilen bu model, alandaki deneyimler, öğretim kadrosunun katkısı, öğrenciler ve atölyelerden gelen geri bildirimlerle geliştirilmeye, yapılandırılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım Eğitimi, zanaat, atölye, ustalık, çıraklık, malzeme, kentiçi üretim, okuldışı eğitim, İstanbul, Şişhane, Galata

İstanbul'da Zanaat Mahalleleri ve Tasarım ile İlişkisi

İstanbul'daki tasarım ve üretim ilişkisi kent içi zanaat ve küçük üretim bölgeleri ölçeğinde ele alındığında, zanaat mahalleleri sayesinde İstanbul'a özgü bir üretim ve tasarım ilişkisinden ve sağladığı yaratıcı ortamdan bahsedilebilmektedir. Zanaat esaslı üretim bir "ağ" yapısına bağlı olarak belli bölgelerde ve özellikle kent merkezinde kümelenir, üretimi ve varlığını bu ağa bağlı olarak sürdürür (İngin 2006). Merkezdeki kümelenme, kent ekonomisi açısından daha fazla pozitif dışsallıktan fayda sağlanması şeklinde açıklandığı gibi, talep sürekliliğinin bulunduğu kent merkezlerinin yerel ekonomi üzerinde bir mknatıs etkisi yarattığı da vurgulanmaktadır (Ökten vd. 2012, 8).

Zanaat ağının en küçük birimi olan atölye, belli bir üretim şekli ya da malzeme konusunda ustalaşmış, çoğunlukla aile işletmesi olan ve "usta-çırak eğitimi" ile işin öğrenildiği, öğretildiği ve aktarıldığı çalışma ve üretim ortamıdır (İngin 2006). Küçük üretim ekonomik olduğu kadar toplumsal ve sosyal bir konu olarak da karşımıza çıkar. Bu tarz üretim, ağırlıklı olarak el emeğine ve beceriye dayanmaktadır ve çıraklık, kalfalık ve ustalık düzenine sahiptir. Atölyenin sahibi aynı zamanda ustası konumundadır (Ağaoğlu 1940). Zanaatkarın icraatları kuvvetli oranda tekrar içerir, zira becerinin gelişimi, tekrarlanmanın nasıl düzenlendiğine bağlıdır (Sennett 2009, 54-56).

Zanaat ağının kent merkezinde kümelenmesi ve farklı aktörlerle çalışmaya açık tavrı, tasarımcı ve diğer yaratıcı aktörleri de kendisine çeken bir yaratıcılık alanı oluşturur. Bu özellikleriyle son yıllarda kurulmaya çalışılan, "maker spaces", "creative hubs" ve "tekno park" gibi oluşumların öncülü olarak da yorumlanabilirler. Kent merkezindeki küçük üretimi "tılsımlı pratikler"e benzeten Murat Güvenç'e göre, üreticilerin yan yana gelerek oluşturdukları üretim ortamlarının tılsımlı yanının 1980'li yıllarda keşfedilmiş ve bugün her yerde kurulan tekno-parkların suni olarak bu pratikleri yeniden üretmeyi amaçlamaktadır. Güvenç, tasarım, inovasyon, yaratıcılık ve küçük üretimin ancak belirli bir ortamda bir araya geldiğinin, kent merkezindeki bu tür üretim alanlarını farklı koşullarda ortaya çıkarılması mümkün olmayan birliktelikleri ortaya çıkaran alanlar olarak görülmesi gerektiğinin altını çizer (Asselbergs vd. 2011, 198).

Tasarım ve üretim süreçleri zanaat atölyelerinde ardışık ve hiyerarşik olmayan bir ilişki içinde gerçekleşir. Atölyedeki tüm kaynaklar, malzemeler, araçlar, kalıplar, eski işler, üretim süreçleri kullanıma ve tasarım süreçlerine katılmaya açık bir şekilde ortadadır. Aynı şekilde zanaatkarın bilgisi ve pratiği de tasarım süreçlerinde devreye girer. Zanaatkarın somut pratikler ve düşünme arasında kurduğu sürekli ilişki bir alışkanlığa ve ardından sorunu çözme ve sorunu bulma arasında bir ritme dönüşür (Sennett 2009, 20). Bu ritim tasarımcının da sürece girmesiyle desteklenir ve her ikisinin birlikteliği birbirini destekleyen ve var eden bir diyaloga ve etki-leşime açık kolektif bir çalışmaya dönüşür. "Aracısız" ve eş zamanlı gerçekleşen bu süreçlerde tasarım fikri ya da çizimleri gibi referanslar temel alınsa da süreç

Resim 1. Şişhane-Galata Bölgesi'nden genel görünüm (Fotoğraf: Fotoğrafhane Arşivi)

Resim 2. Bölgeden bir zanaat atölyesi (Fotoğraf: Arif Yaman)

değişim ve gelişime açıktır. Burada örnek yapma, deneme, tekrar yapma, modifiye etme gibi üretim süreçlerinin tasarım süreçlerinin içine geçtiği ve birbirini geliştirdiği bir yapı hakimdir (Made in Şişhane ve URBZ 2012).

Çalışma alanı olarak seçilen Şişhane-Galata Bölgesi, İstanbul'un hatta Türkiye'nin 100 yıllık aydınlatma ve elektrik teknolojileri üretim ve satış merkezi olmuştur (Eldem 2000; İngin 2006). Bölgeyi de içine alan Pera ve çevresi 19. yüzyıldan itibaren modern hayatın yeniliklerinin ve ürünlerinin sergilendiği ve zamanla üretildiği bir yer olarak konumlanmıştır (Belge 2000; Mortan ve Küçükerman 2011). Bölge farklı malzeme ve üretim tekniklerinin bir arada olduğu bir üretim ve satış ağına sahiptir. Kendisini çevreleyen Karaköy ve Perşembe Pazarı gibi bölgelerin de varlığı bu ağı desteklemektedir. Bölgedeki metal, torna, sıvama, akrilik, pantograf, abajur, avize, tel, ahşap torna ve oyma gibi zanaat atölyeleri geleneksel ve eski üretim tekniklerini kullanmakla beraber, tasarımcılar ve yaratıcı aktörlerle çalışmaya açık, esnek, özgün üretim kabiliyetleri ile yaratıcı ve çağdaş ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayan ara bir model olma özelliği taşır.

Şişhane üretim ağı son yıllarda artan tahliye politikaları ile karşı karşıyadır (BeYOğlu Belediyesi 2011; Asselbergs vd. 2011, 226-228). Günümüzde bu tür üretim bölgelerinin güncel sistemlerle ilişkilendirilerek yeniden ele alınması ve konumlandırılması hem kendi sürdürülebilirlikleri açısından hem de tasarımcılar için taşıdıkları potansiyeller açısından önem ve aciliyet arz eder (İngin 2009). Bu tür bölgelerin tasarım eğitimi ile ilişkilendirilmesi de gecikmiş bir fırsat olarak karşımızda durmaktadır. Tasarımcıların sanayide çalışmalarına alternatif olarak kendi koleksiyonlarını oluşturmalarına katkı sunabilecek bu tür bölgeler formal tasarım eğitim sistemi ile ilişkilendirildiğinde öğrencinin doğrudan gündelik hayatla ve üretim süreçleriyle ilişkili farklı bir tasarım ve eğitim sürecini deneyimlemesini, ustaların yerel malzeme ve üretim bilgisinden faydalanılmasını ve devamında bu tür bölgeler ile sürekli bir ilişkinin kurulmasına katkı sağlayabilir. Bu tür bölgeler ve atölyeler hem kendi eğitim geleneği, hem de açık sistem üretim ortamı ve paylaşımı ile tasarım eğitimine “açık bir atölye ve stüdyo” imkanı sunar.

Tasarım Eğitiminde Atölye Deneyimleri

Endüstriyel ya da ürün tasarımı eğitimi müfredatlarında atölye ve stüdyo kavramları genelde merkezi bir eksene oturur. Stüdyo ve/veya atölye kavramlarının tanımlarında farklılıklar olsa da “yaparak öğrenme” pek çok tasarım okulu için, eğitim sürecini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır (Arıdağ ve Aslan 2012; Artun 2009; Kuhn 2001; Özkar 2009). Türkiye bağlamında “stüdyo” ve bazı kurumlarda “proje” olarak adlandırılan öğrencilerin kendi ürün projelerini geliştirdikleri ana ders, temelinde “temsil” üzerinden işler; maket, çizim, dijital modelleme gibi tekniklerin benimsendiği çıktılar vardır. Ender vakalarda bir sanayi aktörü yada KOBİ ile işbirliği içerisinde ve özellikle eğitimin son dönemlerine denk gelen bir zaman diliminde bir ürünün prototip seviyesine yaklaşan örnekleri gözlemlenebilmektedir (Alparslan ve Börekçi 2011; Er 1998; Er ve Er

2003; Korkut ve Evyapan 2005). “Atölye” kavramı ise genelde eğitim kurumlarının barındırdığı temel fiili üretim alanları, yani metal, ahşap, cam, seramik, vb. üretim imkanlarını tesis eden alan için, yada bu tesisi kullanan ders birimleri için kullanılmaktadır. Buna ek olarak özellikle son on yılda Türkiye’deki eğitim kurumlarının bazılarının vizyonuna eklenen yeni/sayısal üretim biçimleri de gözlemlenmektedir (CNC ve lazer kesiciler, üç boyutlu yazıcılar gibi). Türkiye’de yüksek öğretim seviyesinde endüstriyel tasarım eğitimi veren kurumlar bünyesindeki temel imalat atölyelerinin ve güncel üretim teknolojilerinin ne sıklıkta kullanıldığı, yukarıda tanımlanan stüdyo derslerine bu üretimin ne kadar entegre olduğuna dair bir bulguya rastlanılmadığını belirterek, böyle bir araştırmanın düşük oranlı bir entegrasyon sunacağı kanısındayız.

Endüstri ürünleri tasarımı öğrencilerinin üretimle yüzleştikleri (çoğu zaman bir gözlemci seviyesinde) bir diğer ortam da “staj”lardır. Genelde yaz aylarında gerçekleşen, eğitim kurumlarının farklı modeller de denediği bu yapı, çok kıymetli bir iş deneyimi sunmakla beraber, öğrenci ve tasarımcı adaylarının çoğu zaman inisiyatif alamadığı, kendilerini süreçte bir aracı (*agent*) olarak göremedikleri, pasif bir konumlandırmayı arz eder.

Deneyim sahibi olmayan bir tasarımcının eğitim dönemi, profesyonel icraatlarında farklı yaş, cinsiyet, ırk ve becerilerden kullanıcılar için önereceği çözümlerde önemli rol oynar (Erman vd. 2004). Kullanıcı ya da özne odaklı “empatik tasarım” stratejileri ve eğitime dahil edilme deneyleri bu yönden önem taşımaktadır (Altay ve Demirkan 2014; Koupri ve Visser 2009; Postma vd. 2012). Ancak, tasarımcının sorumluluğu sadece kullanıcı-ötekisine karşı değil, işbirliğinde bulunduğu tüm aktör ve bağlamlara uzanmalıdır ve özellikle üretici ve üretim alanı ile erken bir yüzleşmenin eksikliği tasarım eğitiminde kendini hissettirir.

Gerek tasarım stüdyosu müfredatlarında gözlemlenen, temsile dayalı çalışma biçimi gerek atölyeler ve üretimde gözlemlenen pasif konumlanma gerekse İstanbul kent-içi üretim bağlamının özellikle zanaat üzerinden sunduğu imkan ve aciliyetler şu soruları doğurdu:

- Tasarımcı-üretim karşılaşmasını daha öne çekmek, üniversite sürecinde bu ilişkiyi kurmak mümkün mü? Ve bunun sağlayacağı faydalar neler olabilir?
- Zanaat, yani bir hammaddenin sanayi ölçeğinde emek dağılımı ve/veya seri-üretim içermeksizin bir kullanım nesnesine ya da ürün bileşenlerine dönüştürüldüğü üretim biçimi, endüstri ürünleri tasarımı öğrencileri için bir laboratuvar işlevi görebilir mi?
- Kent içi zanaat bölgelerinin tasarım eğitimi veren üniversitelere fiziksel yakınlığına rağmen iletişimsiz kalmaları durumunu aşmak mümkün müdür?
- Tasarım eğitimi, sorumluluk olarak gerek mesleki gerek kentsel dinamiklere dahil olan, söz talep eden bir paydaş olarak kendini konumlandırabilir mi?

Bu sorularla, yukarıda bahsedilen İstanbul kent-içi üretim bağlamının sunduğu imkan ve aciliyetleri göz önüne alarak ve de ölçek olarak öğrencilerin kendilerini aktör olarak görebilecekleri üretim biçimlerine bağlı kalmak suretiyle, eğitimin oldukça erken bir aşamasında, dördüncü yarıyılıda yer alan ID202 dersi kurgulandı. Bu ders, stüdyo olarak anılmakla beraber, okul mekanının dışında, üretim alanlarında gerçekleşen, öğretim elemanı-öğrenci ilişkisine üçüncü bir aktörü, üretici/zanaatkar/usta olarak tanımlanabilecek grubu dahil eden bir eğitim modeli önermektedir.

ID 202: Malzeme Günlüğü ve Zanaatkarın Günlüğü

İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü ikinci sınıf stüdyo dersi kapsamında geliştirilen bu proje yukarıda tanımlanan bağlamdan yola çıkarak ve yine yukarıda verilen tanımla zanaat mahalleri ve zanaat esaslı üretim imkanlarıyla tasarım eğitimini buluşturmak, ilişkilendirmek ve karşılıklı olarak birbirlerini desteklemeleri için geliştirildi. Bu proje, tasarım eğitimi için yeni olasılıkları, fırsatları devreye soktuğu gibi bu tür bölgelerin sürdürülebilirliği için de eğitim kurumunun sürecin aktif parçası haline gelmesinde rol üstlendi.

Proje 2012-2013 ve 2013-2014 eğitim yıllarının bahar dönemlerinde iki kere uygulandı. İlk yıl “*Material Diary* (Malzeme Günlüğü)”, ikinci yıl “*Craftsman’s Diary* (Zanaatkarın Günlüğü)” ismi ile kurgulandı. Bu kapsamda öğrencilerin zanaat atölyeleri üzerinden

- a) Yerel malzeme, üretim teknikleri ve zanaat bilgisini yakından deneyimlemesi, izlemesi ve öğrenmesine;
- b) Bu süreçte edindikleri bilgi ve deneyimleri tasarım süreçlerinin bir parçası olarak geliştirmelerine;
- c) Stüdyonun kendi sınırları dışına çıkıp kentteki zanaat atölyelerine taşınarak gündelik hayatın parçası haline getirilmesine;
- d) Kaybolmakta olan geleneksel usta-çırak eğitim ilişkisinin tasarım öğrencileriyle ilişkilendirilerek yeniden kurgulanmasına olanak sağlandı.

Proje, 2013 bahar döneminde 3 zanaat atölyesi, 7 öğrenci ve 2 öğretim elemanı ve 1 araştırma görevlisi ile; 2014 bahar döneminde ise, 20 öğrenci, 10 atölye, 1 stüdyo koordinatörü, 3 öğretim elemanı ve 1 araştırma görevlisi ile yürütüldü.

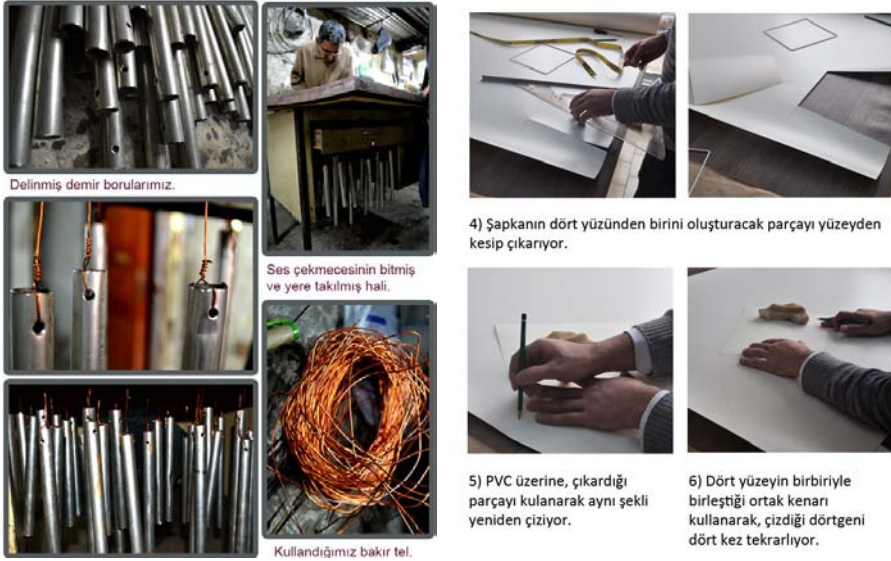
Bu kapsamda Made in Şişhane Projesi’nin alan bilgisinden yararlanılarak bölgede bu tür çalışmalara açık akrilik, metal, ahşap oyma, pantograf, abajur, avize, tel karkas, saz atölyeleri gibi farklı konularda ustalaşmış zanaat atölyeleri ile çalışıldı. Bir alan gezisi ile bölgeyle ya da ilk defa bölgenin “üreten yüzü” ve çalışacakları atölyelerle tanıştırılan öğrenciler, ardından ikili gruplar halinde atölyeler arasından seçim yaparak çıraklık sürecine başladılar. Haftada iki gün ID202 stüdyo/proje dersine ayrılan zaman diliminde atölyelere giden öğrencilerden fazladan

Resim 3. Ustalar ve tasarım öğrencilerinin atölyelerdeki ortak çalışma süreçlerinden örnekler (Fotoğraf: Ulaş Erdoğan)

Resim 4. Ustalar ve tasarım öğrencilerinin atölyelerdeki ortak çalışma süreçlerinden örnekler (Fotoğraf: Ulaş Erdoğan)

Resim 5. Öğrencilerin tuttıkları blog sayfalarından örnekler

Resim 6. Öğrencilerin tuttıkları blog sayfalarından örnekler

yarım gün daha atölyelere gitmeleri beklendi. Bu süreçte öğretim elemanları da sürekli bölgede bulunarak ve atölyeleri gezerek öğrencilere kritik vermeye devam etti.

Öğrenciler atölyelerde çıraklık yaparken deneyimledikleri süreci çeşitli medyumlarla kaydedip aktardılar. Bunlar kişisel notların alındığı günlük bir defter ile bu defterdeki bilgilerin, araştırma ve çalışmaların, fotoğraf ve videolarla desteklenerek aktarıldığı ve daha geniş bir kitle ile paylaşıldığı blog sayfasından oluşmaktaydı. Ayrıca proje sürecinde çalışılan atölyenin, ustanın ve organizasyon planının tanıtılması; malzeme ve üretim tekniklerinin analizi; bölgeye has özel jargonlara ait görsel ve yazılı bir sözlük oluşturulması gibi beklentiler üzerinden öğrencilerden sürekli geri-bildirimler alındı.

Her iki dönemde de çıraklık, gözlem ve dokümantasyon yapan öğrenciler bu deneyimlerini, atölyeye ait özellikleri, malzeme, teknik ve çevresiyle ilişkileri aktardıkları ve atölyenin kendi üretim ve malzeme imkanlarını, yöntemlerini kullanarak ürettikleri üç boyutlu bir sergi tasarlayıp ürettiler. Buna ek olarak ilk uygulamada atölyedeki süreçleri ve deneyimleri kısa bir film ile aktarmaları, ikinci uygulamada ise bir aydınlatma elemanı tasarımı ve üretimi tercih edildi. Proje kapsamında ortaya çıkan ürünler ve üç boyutlu sergi nesnelere öğrencilerin süreçleri, bölgeyi, atölyeyi, malzeme ve teknikleri ile yaşadıkları deneyimleri yansıtan, araştıran ve tekrar kurgulayan birer düşünme ve sentez aracı olarak işlev gördü. Ara jüriler, davetli konuklar, final jürisi ve sergisi ile proje, ilk yıl 7 hafta; ikinci

yıl 6 hafta sonunda tamamlandı. Proje sonunda çıkan çalışmalar üniversitede bir sergi aracılığıyla daha geniş bir kitle ile de paylaşıldı.

Projenin Getirdiği Yenilikler ve Öneriler

Proje, tasarım eğitimi ve zanaatın sürdürülebilirliği için bir yöntem önermektedir. Aşağıda ustalar, öğrenciler ve öğretim elemanlarının bir arada olduğu ortak değerlendirme toplantısından alıntılarla desteklenerek önerilen yöntemin adımları, sunduğu özgün sentezler ve tasarım eğitimine bir model olarak sunabileceği katkılar incelenmiştir.

Eğitim Olarak Çıracılık

Bu model, tasarım öğrencisinin zanaat atölyesinde çırak olmasını, geleneksel usta çırak ilişkilerinin güncel bağlamda yeni bir usta-çırak/tasarım öğrencisi ilişkisiyle yeniden tanımlanmasını, yeni ilişki ve olasılıkların devreye sokulmasını kapsıyor. Bu yaklaşımla öğrenciler atölyede yerel malzemeyi, teknikleri ve üretim bilgisini birebir deneme, öğrenme ve gözlemlene şansı elde eder. Ancak burada temel hedef ustanın sahip olduğu bilginin transkripsyonu veya tasarım edimine adaptasyonu değildir. Bu yönüyle tasarım çalışmalarında bir süredir tartışılan “örtük bilgi” araştırmalarından (Mareis 2012; Rust 2004; Wood, Rust ve Horne 2009) ayrılmaktadır. Her ne kadar çeşitli kayıt teknikleri ile anlatılar kurgulansa da esas olan usta ve öğrenci arasında anlamlı bir ilişki kurmaktır. Çalışmaya katılan bir ustanın dediği gibi:

Biz onlara evladımız gözüyle baktık. Onlara bir şeyler öğretmeye çalıştık. Onlardan da bir şeyler öğrendik.

Ustalar ve öğrencilerin karşılıklı önyargıları kırılırken “karşılıklı öğrenme”, kuşak veya toplumsal konum engellerine takılmadan işler hale geldi:

Benim gençlerde gördüğüm tavır, sen tezgahımı toplarken süpürürken onlar da “Aman usta, ben de toplayayım, o tozu ben de yutayım, çayı ben de demleyeyim,” şeklinde. Kibir ve tembellik yok, o çok güzel bir şey.

Öğrencilerimize hem işi öğretmek hem de bulunduğu atölyede adabına uygun bilgi ve becerileri nasıl öğrenir, ilk başta bunla ilgili çalışmalar yaptık. Daha sonra kendi fikirlerinden de yararlandık.

Ustaların da sizlerden, bilgili kişilerden bir şeyler öğrenebileceğini, o ışığı bize yakıntınız. Gençler bir şey söylüyor. Ah, ben bunu niye düşünmedim, kaç senelik ustayım! Bizim daha öğrenecek çok şeyimiz varmış, bilginin sınırı yok.

Öğrenmenin sınırlarının olmayışı sadece nicel ve kapasitelere dair anlaşılmalıdır. Zanaat ağı ile eğitim ve tasarım ağı ilişkilendirildiğinde, güncel ilişki ve üretimlerin, ürünlerin ortaya çıkması, karşılıklı bilgi alışverişinin gerçekleşmesi sağlanabiliyor. Bu projeye tasarım-üretim süreci eğitimin ilk yıllarına dahil edilerek, üretici ilişkileri tanımlı ve bilinçli olarak eğitim müfredatının bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır.

Biz bildiklerimizi onlara aktardık. En azından nasıl yapılabileceği hakkında bilgileri oldu. İleriki süreçte belki bu işi oturup bizle yapmayacaklar ama bir şeyi istedikleri zaman, nasıl yapılabildiğini gördüler.”

Ben bu cengaverlerle çok iyi anlaştım, iyi çalışmamız oldu. Bana da yardım ettiler. Okul biter bitmez yine gelin, ürün yapın, ben yardım ederim, hatta ticaretini bile yapabilirsiniz dedim.

Yukarıdaki alıntılardan okunabileceği gibi, kurulan bu ilişkinin profesyonel hayatta da devam etme ihtimali ve potansiyeli de önem taşıyor.

Okul Dışında, Zanaat Atölyesinde Eğitim

Stüdyo, kent merkezindeki zanaat atölyelerine taşınarak, okul dışında gündelik hayatın bir parçası olarak gerçekleştirildi. Böylece, zanaat atölyesi donanımlı bir stüdyo ortamı olarak işlev gördü ve eğitime bir girdi olarak dahil edildi:

Çok daha ayrıntı görmeye başlıyorsunuz. Ürünün hem usta ile olan aidiyetini hem de kullanıcıya verdiği özgürlüğü, aidiyetin dengesini yakalamak çok güzeldi.

Bu birbuçuk aylık süreç bir teknik öğrenmenin ötesinde okul dışında, bir işi tecrübe etmiş, çalışarak öğrenmiş birinden o tecrübesini almak, onunla birlikte yaşayarak bu süreçleri deneyimlemek çok değerliydi.

“Tezgaahı toplayacaksın,” diye yazılı olmasa da atölyenin görerek ve söylenecek yaptığımız kuralları var.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere öğrenciler atölye ortamının doğrudan bir parçası olarak tasarlama ve uygulama şansı elde ettiler. İlk defa birçok malzeme ve üretim tekniğini, inceliğini bir arada görerek deneyimlediler ve öğrendiler. Böylece teknik bilginin yanı sıra hayata dair bilginin edinildiği, farklı sosyo-kültürel yapılarla yüz yüze gelinen bir ortam da yaratılmış oldu. Bazı öğrenciler bu durumu şöyle aktardı:

Projemizde kullandığımız masayı yaptırmak için bütün atölyeleri gezdik. Sonuç olarak her şey kümülatif bir bilgi birikimiydi. Gittiğimiz hiçbir usta bize hayır demedi ve yardım etmeye çalıştı; edemeyenler de bizi işi yapabilecek olanlara yönlendirdi.

İstanbul’da bir şeyi üretmek, ürettirmek ve üretim ağını görmek için uzaklara gitmenize gerek yok. Şehrin göbeğinde bir ağ var ve buna çok rahat bir şekilde dahil olabiliyorsunuz. Biz bu altı hafta boyunca ona dahil olduğumuzu da gördük. Ve burası Karaköy vapuruna inmek ya da Galata’da bir kafeye gitmek için kullandığımız bir yol değil artık; o ağın bir parçasıyız ve ileride de bu ağın kopacağını düşünmüyorum.

Çevreden de öğrenen öğrenciler sadece çalıştıkları atölye ile değil o atölyenin parçası olduğu han, sokak, mahalle ve üretim ağı ile de geniş anlamda ilişki içinde oldular; daha aktif, üretken olma cesareti edindiler. Üretimin aktif bir aktörü haline gelerek, içerdiği emek-yoğun yapıya belki ilk defa şahit oldular.

Resim 9. Proje sonunda çıkan öğrenci işlerinden örnek (Fotoğraf: Aslı Kıyak İngin)

Resim 10. Proje sonunda çıkan öğrenci işlerinden örnek (Fotoğraf: Özgür Atılagan)

Resim 11. Proje sonunda çıkan öğrenci işlerinden örnek (Fotoğraf: Özgür Atılagan)

Tasarım ve Eğitim Süreçlerini Yeniden Yorumlamak

Öğrenciler, atölyelerde çalışırken ve üretirken bir fikrin nasıl somut ürüne dönüştüğünü görme şansı elde ettiler. Değişim noktalarını görme, ara modelleme, prototip yapma, ustanın bilgi ve görgüsünü katma bazen de karşılıklı fikirlerin tartışıldığı, diyalog zeminin arandığı bir deneyim alanı yaratıldı. Öğrencilerin aktardığı üzere:

Normalde hiçbir zaman kendimizin yapamayacağı yöntemlerle yapabildiğimiz şeylerin bitmiş halini görmek çok heyecan vericiydi.

Artık sürekli bir şey üretmeye başlamış hissediyorum. Eskiden sadece maket yapıyorduk, ama gerçekten üretim yapıyor hale geldik şu an.

O ağın içinde olmak, neler yapabileceğimi ve gerçekten bir ürüne dönüşmesini görmek heyecan vericiydi.

Tasarım ve üretim süreçleri iç içe, birbirini destekleyecek, etkileyecek şekilde eş zamanlı ve aynı mekanda gerçekleşti. İşitme, dokunma, koklama, görme gibi duyuvarı kullanarak tasarım ve üretim yapma imkanı elde ettiler.

Ben oyma atölyesine gideceğim zaman ahşap ile bir arada olacağım için çok mutluydum... Ama oymacılığın dışarıdan görüldüğü gibi kolay bir şey olmadığını deneyimledim. Ustam yaptığı şeyi yapmaya o kadar alışmış ki arkasında emek olan bir şeyin içinde olmak beni gerçekten çok heyecanlandırdı.”

Resim 12. “Zanaatkarın Günlüğü” sergisinden genel görünüm (Fotoğraf: Hüseyin Aldemir)

Öğrencilerin bu süreçte kendi tasarımlarını fiilen üretiyor olmaları ustalarıyla ilişkilerini de olumlu etkiledi. Karşılıklı etkileşime dayanan, aracısız ve kolektif bir tasarım, üretim ve eğitim süreci deneyimlendi. Bir yandan da eğitimci perspektifinden bakıldığında, eğitimin otorite alanı zanaatkarlarla paylaşılarak, zanaatkarın bilgi ve birikiminin eğitime girdi olarak sokulmasına izin verildi.

Bağlama Dair Akademik Sorumluluk

Biz üniversitelerle, esnaflarla bu ilişkileri daha da geliştirirsek, ustalar desteklenirse, tasarımcı arkadaşlar da bilinçlenip kendi ustalarımızla bir şeyler yapalım diye iddiaya girse ustalar da ayakta kalır.

Bir ustanın yukarıdaki ifadesinden okunabileceği üzere, kültürel mirasın parçası olan zanaat atölyeleri ve üretim bilgisinin bu tür projelerle desteklenmesi, sürdürülebilirlik açısından önem taşıyor. Proje, tahliye edilme tehdidi ile karşı karşıya olan zanaat mahallelerinin güncel ve yaratıcı yönünü ortaya çıkarmaya çalışırken tasarım eğitimine dahil ederek sürdürülebilir kılmayı desteklemektedir.

Listelenen bu önerilerin yanı sıra, esneklik, bağlam, birebir üretim, malzemeye kaynağında ulaşmak gibi açılardan da ID202 deneyimi endüstri ürünleri tasarımı eğitimine somut katkılar sunacaktır. Böyle bir sürecin stajlarda değil de eğitim yılı içerisinde yapılıyor olmasında bölüm öğretim elemanları tarafından sürecin aktif olarak alanda takip edilebilmesi, ayrıca belli günlerde atölye dışı ortamlarda (sergi mekanları, kent kütüphaneleri gibi) yapılan buluşmalarla çalışmaya derinlik katılabilmesi de önemli girdiler olarak gözlemlenebilir.

İlerisi için, ID 202 projesinin sürdürülebilir bir model olarak geliştirilmesinin yolları aranmaktadır. Bu konuda gözlemlenen en büyük engeller, atölyeler açısından kentsel dönüşüm süreçlerinin zanaat atölyelerine uyguladığı baskı ile iş güvenliği ve güvenceler açısından yaşanan tedirginlikler olarak sıralanabilir. Eğitim kurumu tarafından ise artan kontenjan ve öğrenci sayısı karşısında aynı özen ve zamanı ayırabilecek atölye ve ustalarla eşleştirmede doğabilecek yetersizlikler, okul-dışı buluşmalar için lojistik zorluklar öngörülebilir.

Bunlara karşılık, projeye ayrılan zaman dilimini uzatmak, atölye ve öğrencilerle iş güvenliği bilinçlendirme çalışmaları yürütmek, zanaatkarların sürece dahil olma biçimlerini zenginleştirmek gibi adımların atılması hedeflenmektedir. Bir yandan da farklı belgeleme ve aktarım mecraları ile, sadece kayıt değil, bir anlatı oluşturarak süreci ve çıkarımları geniş kapsamda paylaşma olasılıklarını arttırmak, geçmiş ve gelecek yılları toplayacak bir külliyat hazırlamak ve bu bildiriyle ilk adımı atılan, ID202 deneyimini bir eğitim modeli olarak formüle etmek de çalışmanın geleceği açısından önem taşıyan hedefler olarak belirlendi.

Sonuç

Michel Serres (1997), “bilgi ozanı”ndan bahsederken öğrenmenin her zaman ötekiyle yüzleşme içerdiğine değinir. Bu deneyimi modern eğitimin dayattığı katego-

rik ve bölüntülü yapının ötesine taşıyabilecek, tutkunun işlerlik kazandığı bir pedagoji olasılığının peşine takılmıştır Serres (1997). Tasarım söyleminde maalesef “kötü adam” statüsünü bir türlü aşamayan zanaatkar ya da “usta”nın bir tasarım stüdyosu dersine bu anlamda dahil olması sırf bu sebepten bile önem taşıyor. Dolayısıyla ID202 deneyimi (bir genelleme olsa da), tasarım öğrencisinin mesleki, sınıfsal, kentsel ya da topyekün toplumsal ötekisi olarak konumlandırabileceğimiz ustalarla ve onların atölyelerinde eğitim görmesini içeriyor. Bu yönüyle kurumsal olarak bir üniversite, fakülte ve bir endüstri ürünleri tasarımı bölümünün de kendini aslında çatışmalı ve kırılğanlaştırıcı bir saha olan kent-içi üretim alanlarına taşımış olmasını önemli buluyoruz. Yüksek öğrenim seviyesinde tasarım eğitimini, gerçek öğrenmenin içerdiği “çoğulluk”la (Serres 1997) ancak böyle adımlarla barıştırabiliriz.

Teşekkürler

Bu projenin yürütülmesinde büyük özveri ve katkı gösteren öğretim kadrosu (Ulaş Erdoğan, Meriç Kara, Ayşenaz Toker, Özgür Atlagan), ustalar ve atölyeleri ile öğrencilerimize teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Samed. 1940. *Küçük Sanat Davası*. İstanbul: Güneş Matbaası.
- Alparslan, Müzeyyen ve Naz A.G.Z. Börekçi. 2011. “Areas of Expertise, Types of Services Given and Client Industries of Design Consultancy Firms in Turkey.” *Journal of the Faculty of Architecture METU* 28:131-146.
- Altay, Burçak ve Halime Demirkan. 2014. “Inclusive Design: Developing Students’ Knowledge and Attitude Through Empathic Modelling.” *Journal of Inclusive Education* 18(2):196-217.
- Arıdağ, Levent ve A. Esra Aslan. 2012. “Tasarım Çalışmaları-1 Stüdyosunda Uygulanan Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Mimarlık Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünce Becerilerinin Gelişimine Etkisi.” *Megaron* 7(1):49-66.
- Artun, Ali. 2009. “Geometrik Modernlik: Bauhaus Enternasyoneli ve Türkiye’de Sanat.” İçinde *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı Türkiye’de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus*, derleyen Ali Artun ve Esra Aliçavuşoğlu, 183-201. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Asselbergs, Teike, Pelin Derviş, Aslı Kıyak İngin, Pürnur Soğangöz, Nilüfer Sönmez ve Aysim Türkmen. 2011. “Söyleyişiler / 8 Mart 2011” İçinde *Made in Şişhane İstanbul, Küçük Üretim ve Tasarım Üzerine*, derleyen Pelin Derviş, 196-24. İstanbul :Tetra.
- Belge, Murat. 2000. İstanbul Gezi Rehberi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Beyoğlu Belediyesi. 2011. “1/1000 ölçekli Beyoğlu İlçesi, Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı ve Plan Raporu.” Erişim tarihi: 5 Temmuz 2014.

<http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu_belediyesi/haber_default.aspx?ContentId=21698>

Eldem, Edhem. 2000. *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*. İstanbul: Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi.

Er, Özlem. 2011. “Tasarım Eğitimi Yerel Bağlam ile Neden ve Nasıl İlişkilienmelidir?” İçinde *Made in Şişhane: İstanbul, Küçük Üretim ve Tasarım Üzerine*, derleyen Pelin Derviş, 78-91. İstanbul : Tetra.

Er, Alpay ve Özlem Er. 2003. “Two Birds with One Stone: A Joint Project of Design Education and Design Promotion for Small and Medium Enterprises (SMEs) in Turkey.” *ICSID 2nd Educational Conference Proceedings*, Hannover, Almanya.

Erman, Tahire, Burçak Serpil Altay ve Can Altay. 2004. “Architects and the Architectural Profession in the Turkish Context.” *Journal of Architectural Education* 58(2):46-53.

Korkut, Fatma ve Naz Evyapan. 2005. “Dynamics of Collaboration with Industry in Industrial Design Education: The Case of a Graduation Project Course.” İçinde *Crossing Design Boundaries* (Engineering and Product Design Education Conference, Napier University), 477-481.

Kouprie, M. ve F. S. Visser. 2009. “A Framework for Empathy in Design: Stepping Into and Out of User's Life.” *Journal of Engineering Design* 20(5):437-448.

İngin, Aslı Kıyak. 2006. “Kentsel Ölçekte Tasarım-Üretim İlişkisi: Şişhane Örneği” İTÜ III. Ulusal Tasarım Kongresi ve Bildiri Kitapçığı. İstanbul: İTÜ.

İngin, Aslı Kıyak. 2009. “Küçük Üretim İstanbul İçin Bir Fırsat mı Yoksa Tehdit mi?” *Yeni Mimar* 80:12.

Mareis, Claudia. 2012. “The Epistemology of the Unspoken: On the Concept of Tacit Knowledge in Contemporary Design Research” *Design Issues* 28(2):61-71.

Made in Şişhane ve URBZ. 2012. “Crafting Neighborhoods / Unmediated Design.” İçinde *Adhokrasi: 1. İstanbul Tasarım Bienali*, derleyen Vera Saccetti, Avinash Rajagopal ve Tamar Shafir, 214-219. İstanbul: 1. İKSÜ.

Mortan, Kenan ve Önder Küçükerman. 2011. *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ökten, Ayşe Nur, Yiğit Evren, Aslı Kıyak İngin, Elif Müftüler, Halit Kandemir, Hıraç Arslanyan, Özlem Tuna ve Şeyma Avutmuşlu. 2012. “Zanaat Eksenli Canlandırma Modeli ‘Kuyumculuk Mahallesi’ İstanbul Tarihi Kent Merkezinin Somut Olmayan Kültür Mirasıyla Birlikte Sürdürülmesi İçin Bir Öneri” Yarışma Raporu, Gelecek İstanbul, İstanbul’un Geleceği İçin Öneriler Yarışması, Erişim Tarihi 12 Ağustos 2014. <<http://www.gelecekistanbul.net/>>
- Özkar, M. 2009. “Soyut Düşünme ve Yaparak Öğrenme: Temel Tasarım Eğitimi’nin Amerika’daki Başlangıçları.” İçinde *Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı: Türkiye’de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus*, derleyen Ali Artun ve Esra Alıçavuşoğlu, 135-51. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Postma, C. E., E. Zwartkruis-Pelgrim., E. Daemen ve J. Du. 2012. “Challenges of Doing Empathic Design: Experiences from Industry.” *International Journal of Design* 6(1):59–70.
- Rust, Chris. 2004. “Design Enquiry: Tacit Knowledge and Invention in Science” *Design Issues* 20(4):76-85.
- Sennett, Richard. 2009. *Zanaatkar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Serres, Michel. 1997. *The Troubadour of Knowledge*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Wood, Nicola, Chris Rust ve Grace Horne. 2009. “A Tacit Understanding: The Designer’s Role in Capturing and Passing on the Skilled Knowledge of Master Craftsmen” *International Journal of Design* 3(3):65-78.